

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. Корецького**

МЕЛЬНИЧУК Ольга Федорівна

УДК 342.733

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України
ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН
України, директор.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
СКРИПНЮК Олександр Васильович,
Національна академія правових наук України,
керівник відділу зв'язків з державними органами та
міжнародними організаціями;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
КОЛОДІЙ Анатолій Миколайович,
Національна академія внутрішніх справ, професор
кафедри конституційного та міжнародного права;

доктор юридичних наук, професор,
МЯЛОВИЦЬКА Ніна Анатоліївна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри конституційного
права.

Захист відбудеться «16» жовтня 2015 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «15» вересня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук

Т. І. Тарахонич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Право на освіту належить до одного з найбільш важливих конституційних прав. Воно забезпечує кожному здобуття знань, умінь, навичок, розвиток творчих здібностей, гарантує ефективне функціонування державних і громадських інституцій, національну безпеку, утверджує стабільність у суспільстві та сприяє розбудові демократичної, соціальної правової держави.

Значущість права на освіту як для окремої особи, так і для суспільства та держави в цілому вимагає підвищення рівня теоретико-правової обізнаності кожного щодо його сутності, значення і місця в системі прав, розуміння механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту, а також засобів, способів і форм його захисту. У зв'язку з цим є потреба здійснення наукового аналізу права на освіту в Україні в контексті сучасного європейського досвіду. Йдеться насамперед про досвід Республіки Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Королівства Іспанії, Республіки Білорусь, Російської Федерації та деяких інших європейських держав.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали праці: Б. Андрусина, В. Бабкіна, О. Батанова, С. Бобровник, В. Боняк, О. Зайчука, М. Козюбри, А. Колодія, Т. Костецької, А. Крусян, О. Кулініч, М. Курка, В. Ладиченка, С. Максимова, О. Марцеляка, А. Монаєнка, О. Мурашина, Н. Мяловицької, А. Олійника, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Н. Петрецької, О. Петришина, В. Погорілка, О. Пушкіної, П. Рабіновича, Н. Ракші, К. Романенко, В. Сіренка, О. Скрипнюка, Р. Стефанчука, С. Стеценка, Т. Тарахонич, І. Усенка, В. Федоренка, М. Хавронюка, В. Шаповала, Р. Шаповала, Ю. Шемшученка, О. Ющика та ін.

Використані також наукові ідеї з відповідних питань російських і білоруських вчених, зокрема: Н. Белякович, Є. Вавіліна, Т. Живуліної, М. Ібрагімова, О. Калпінської, В. Карташкіна, Є. Лукашева, О. Малька, М. Матузова, Т. Матюшевої, Ю. Новгородової, В. Рибаквої, С. Серьогіної, В. Сирих, М. Смирнової, В. Спаської, О. Стремоухова, О. Стульникової, В. Субочева, О. Теплякової, І. Тяпкіної, Є. Хазова, Д. Хромова, І. Царькова, В. Шкатулли, Д. Ягофарова та ін.

Дослідження права на освіту ґрунтується на фундаменті, закладеному представниками світової правової думки, а саме: Г. Гегеля, К. Гельвеція, Д. Дьюї, М. Драгоманова, І. Канта, Б. Кістяківського, Д. Локка, М. Монтеня, С. Оріховського, Ж-Ж. Руссо, Л. Сенеки, Г. Спенсера, А. Токвіля, К. Ушинського, П. Юркевича тощо.

Опрацьовано науковий доробок з питань права на освіту радянських учених – Н. Барабашевої, Л. Воеводіна, Л. Дольникової, Г. Дорохової, А. Зайкіна, Ю. Козлова, Є. Ковешнікова, Ю. Орловського, О. Пічугіної, Т. Рум'янцевої, Н. Саліщева, Л. Стешенка, Г. Сапаргалієва та ін.

Окремі аспекти права на освіту висвітлювали сучасні автори далекого зарубіжжя: А. Бауер, І. Вадсак, І. Гарріс, Дж. Гріфін, К. Байтер, Т. Лангер, Дж. Лінч, Х. Каспаровські, Р. Кінг, Л. Кріблец, М. Мотакеф, К. Мунтанер, Р. Пошер, М. Спені, К. Хоекель, С. Хубер, С. Шарп, Р. Шварц, С. Шмеллентін та ін., наукові теорії яких покладені в основу дослідження.

Віддаючи належне досягнутому у дослідженні проблем права людини і громадянина на освіту, доводиться разом з тим констатувати, що поза увагою вчених залишається низка актуальних питань, а саме: еволюція та періодизація концептуальних ідей права на освіту у правових вченнях Західної Європи та України; методологічні принципи, підходи дослідження конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду; тлумачення права на освіту в теоріях сучасного праворозуміння; співвідношення права на освіту з іншими конституційними правами; вивчення європейського досвіду конституційно-правового забезпечення права на освіту з метою його впровадження в Україні; удосконалення гарантій права на освіту в Україні з урахуванням європейського досвіду тощо.

Емпіричною базою дослідження є проведене автором опитування 256 студентів Вінницького національного аграрного університету, 112 студентів Вінницького державного педагогічного університету, 95 викладачів Вінницького національного аграрного університету, 75 вчителів загальноосвітніх шкіл м. Вінниця.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за темою: «Теоретичні проблеми розвитку конституційного законодавства України на сучасному етапі» (номер державної реєстрації 0112U007118). Тема дослідження враховує пріоритетний напрям розвитку правової науки на 2011–2015 роки: «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина», затверджений Національною академією правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14-10 (із змінами, внесеними згідно з Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 05 березня 2012 р. № 4-12).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка цілісної концепції конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні з урахуванням європейського досвіду та вироблення пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, яке регулює право на освіту.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких задач:
розкрити генезу ідеї права на освіту у правовій думці Західної Європи;
висвітлити становлення та розвиток концептуальних засад права на освіту у правових ученнях України;

сформулювати методологію дослідження конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду;

з'ясувати сутність, ознаки та зміст права на освіту в конституційно-правовій доктрині;

визначити місце права на освіту в системі прав людини і громадянина та його співвідношення з іншими конституційними правами;

проаналізувати поняття, структурні елементи механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту;

з'ясувати поняття, види принципів права на освіту та значення норм права у структурі механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду;

розкрити сутність правовідносин у механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні з урахуванням досвіду європейських країн;

визначити ознаки, види гарантій права на освіту та шляхи їх розвитку в Україні з урахуванням європейського досвіду;

обґрунтувати напрями модернізації конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в контексті європейського досвіду з метою гарантування права на освіту;

з'ясувати роль судового захисту права на освіту в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з конституційно-правовим забезпеченням права на освіту в Україні та європейських країнах.

Предметом дослідження є система правових норм, які регулюють конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні та європейських країнах, а також практика їх застосування, наукові погляди, ідеї українських і зарубіжних науковців щодо гарантування права на освіту.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є система філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження. З метою з'ясування еволюції концептуальних засад права на освіту використано метод діалектики (підрозділи 1.1., 1.2.). Застосування методу аналізу дало змогу виділити ознаки суб'єктивного права на освіту, структурні частини його змісту, освітніх правовідносин, механізму конституційно-правового забезпечення цього права (підрозділи 2.2., 3.1, 3.3.). Системний і функціонально-структурний методи уможливили розгляд права на освіту та механізм його забезпечення цілісно як комплекс взаємопов'язаних між собою елементів, кожен з яких виконує певні функції (розділи 2-4). Використання формально-юридичного методу сприяло виявленню прогалин у законодавстві про освіту, підготовці пропозицій щодо його вдосконалення (підрозділи 2.2., 2.3., 3.2., 3.3., розділ 4). Порівняльно-правовий метод дозволив врахувати позитивний досвід конституційно-правового забезпечення права на освіту в Республіці Австрії, Федеративній Республіці Німеччині, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Французькій Республіці, Королівстві Іспанії, Республіці Білорусь, Російській Федерації (підрозділи 2.2., 2.3., 3.2., 3.3., розділ 4). За допомогою конкретно-соціологічного та статистичного методів з'ясовано думку населення щодо доцільності існування зовнішнього незалежного оцінювання, доступності та якості освіти, діяльності органів державної влади та їх здатності впливати на ефективність забезпечення права

на освіту (підрозділи 3.2., 4.2., 4.3.). Метод педагогічного спостереження за учасниками освітнього процесу сприяв формуванню думки про реальну здатність реалізації права на освіту в українських навчальних закладах, можливість його захисту шляхом звернень до органів державної влади та інститутів громадянського суспільства (розділ 4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним дослідженням конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. У зв'язку з цим сформульовано низку нових теоретичних висновків і пропозицій, зокрема:

уперше:

здійснено періодизацію генези концептуальних засад права на освіту в юридичній думці Західної Європи;

виокремлено особливості становлення концепції права на освіту в Україні у співвідношенні до еволюції західноєвропейської парадигми цього права;

класифіковано ознаки права на освіту на загальні (притаманні всім категоріям прав людини і громадянина) та спеціальні (розкривають особливість права на освіту в системі конституційних прав);

визначено поняття та зміст принципів права на освіту, якими є основоположні засади, ідеї, що визначають його сутність і загальну спрямованість розвитку;

обґрунтовано висновок про потребу доповнення ст. 53 Конституції України положенням щодо обов'язковості дошкільної освіти дітей старшого дошкільного віку;

аргументовано необхідність гарантування в ч. 1 ст. 54 Конституції України свободи викладання;

рекомендовано в Законі України «Про освіту» закріпити основні принципи державної політики і правового регулювання відносин у сфері освіти (пріоритетності освіти; доступності освіти; забезпечення права кожного на освіту; гуманістичного характеру освіти; свободи вибору видів освіти та пріоритетного права батьків на вибір освіти малолітніх дітей; світського характеру освіти у навчальних закладах державної і комунальної форм власності; демократичного характеру управління освітою; автономії навчальних закладів; гарантованості використання права на освіту упродовж всього життя; інтеграції системи освіти України у світовий освітній простір за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної школи);

визначено зміст правових позицій Європейського Суду з прав людини щодо судового захисту права на освіту;

сформульовано пропозиції щодо удосконалення забезпечення права на освіту шляхом унормування у Законі України «Про освіту» таких питань, як: переважного права батьків (осіб, які їх замінюють) на освіту та виховання їх дітей; закріплення державних гарантій права на освіту; конкретизація способів захисту права на освіту; створення у навчальних закладах органу з урегулювання спорів між учасниками освітніх відносин; визначення

повноважень Президента України щодо гарантування права на освіту та Кабінету Міністрів України у сфері освіти; запровадження інституту Уповноваженого з прав людини у сфері освіти; гарантування права на інформацію в усіх галузях знань та вільного вираження поглядів і переконань особам, які навчаються, та педагогічним, науковим і науково-педагогічним працівникам; визначення поняття, принципів соціального захисту осіб, які навчаються, систему цих заходів; визначення підстав та порядку застосування дисциплінарної відповідальності до осіб, які навчаються;

обґрунтовано потребу посилення повноважень профспілок та їх об'єднань у частині гарантування прав осіб, які навчаються;

конкретизовано пропозиції щодо удосконалення гарантій права на освіту впродовж усього життя, а саме: доповнення Закону України «Про дошкільну освіту» правом дитини на здобуття дошкільної освіти від її народження; внесення змін до Конституції України (ч. 4 ст. 53) та Закону України «Про вищу освіту» (абз. 2 ч. 1 ст. 4) щодо права кожного на безоплатне здобуття вищої освіти у навчальних закладах державної і комунальної форм власності на конкурсній основі; доповнення Закону України «Про вищу освіту» (ст. 44) правом осіб, які вдруге здобувають вищу освіту за іншою спеціальністю, на вступ до вищого навчального закладу за результатами вступних випробувань; внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (абз. 2 ч. 6 ст. 5) щодо проголошення права всіх осіб, які проводять наукове дослідження, на здобуття ступеня доктора філософії під час навчання в аспірантурі або поза нею; доповнення Закону України «Про вищу освіту» (ч. 7 ст. 5) правом осіб, які мають ступінь доктора філософії, на здобуття ступеня доктора наук у докторантурі або поза нею;

сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності забезпечення права на якісну вищу освіту шляхом удосконалення Закону України «Про вищу освіту», зокрема: розширення академічних прав осіб, які здобувають вищу освіту (ст. 62); визнання органом управління у сфері вищої освіти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів (ст. 12) та визначення його повноважень (ст. 13); окреслення вимог до кандидатів на обрання членами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (ч. 2 ст. 19);

удосконалено:

сутність права на захист суб'єктивного права на освіту як можливості особи самостійно застосовувати засоби протидії, які не заборонені законом, а також звернутися до компетентних органів з метою забезпечення примусового здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права на освіту, або відновлення порушеного права, чи припинення правопорушення;

поняття механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту як цілісної динамічної системи організаційно-правових засобів, спрямованих на реалізацію, захист та охорону права на освіту;

класифікаційні критерії для поділу на види: суб'єктів освітніх правовідносин (ступінь участі суб'єктів в освітніх правовідносинах,

функціональна роль, кількісна ознака); юридичних гарантій права на освіту (правові форми діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів, онтологічний статус, суб'єктивна сторона правової дійсності);

ознаки юридичних гарантій права на освіту, а саме: вони є явищами правової дійсності; конкретизовані в нормативно-правових актах; реалізуються органами держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, учасниками освітнього процесу у межах повноважень для забезпечення права на освіту; об'єктом їх гарантування є право на освіту;

набули подальшого розвитку:

методологічні підходи (діалектичний, антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний, цивілізаційний) дослідження конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду;

наукові уявлення про форми, правові засоби та способи захисту права на освіту;

співвідношення між правом на освіту та іншими конституційними правами;

положення щодо підготовки та прийняття Закону України «Про освіту» в новій редакції з врахуванням змін у правовому регулюванні відносин у сфері освіти, а згодом – Освітнього кодексу України як комплексного акту в галузі освітньої діяльності;

пропозиції щодо удосконалення змісту та концептуальних положень Закону України «Про освіту» в новій редакції;

положення щодо розвитку системи гарантій права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду; у процесі правотворчості – для внесення змін та доповнень до Конституції України, а також розвитку законодавства України з питань забезпечення права на освіту; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації норм вітчизняного законодавства, яке регулює право на освіту; у навчальному процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників з конституційного, муніципального, освітнього права України, викладання відповідних навчальних дисциплін; у просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена Департаментом освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації (лист від 07.04.2015 р. № 34-1-11/1570), а також Вінницьким окружним адміністративним судом (лист від 16.04.2015 р. № 02-3/844/15)

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес у Вінницькому національному аграрному університеті (акт про

впровадження результатів дисертаційного дослідження від 25.03.2015 р. № 12-48-735).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею. Основні теоретичні положення та висновки, що характеризують наукову новизну і практичне значення дослідження, належать дисертантці особисто. Наукові публікації автора повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданні відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, а також викладалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них: Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 22–23 жовтня 2010 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми становлення і розвитку правової системи України» (м. Харків, 27–28 листопада 2010 р.; тези опубліковано); Міжнародна наукова конференція «Сьомі юридичні читання» (м. Київ, 19–20 травня 2011 р.; тези опубліковано); Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 29–30 квітня 2011 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Харків, 25–26 березня 2011 р.; тези опубліковано); Всеукраїнська конференція науковців та практиків «Теоретико-практичні механізми розбудови правової держави» (м. Львів, 23–24 вересня 2011 р.; тези опубліковано); Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «V Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького» (м. Київ, 16 лютого 2012 р.; тези опубліковано); XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 20 квітня 2012 р.; тези опубліковано); V Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 19–20 травня 2012 р.; тези опубліковано); III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 03 жовтня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна наукова конференція «Восьмі юридичні читання» (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.; тези опубліковано); VII Міжнародна науково-практична конференція «Європейська юридична освіта і наука» (м. Ужгород, 12–14 жовтня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності» (м. Харків, 09–10 листопада 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 16–17 листопада 2012 р.; тези опубліковано);

Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.; тези опубліковано); Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини: історія і сьогодення» (м. Житомир, 06 грудня 2012 р.; тези опубліковано); Міжнародна конференція «Розвиток інституціональної структури правової держави в сучасних умовах» (м. Санкт-Петербург, 23 лютого 2013 р.; тези опубліковано); XV Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 19 квітня 2013 р.; тези опубліковано); Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Право України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Вінниця, 30 травня 2014 р.; тези опубліковано); Міжнародна науково-практична конференція «Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права» (м. Братислава, Словачька Республіка, 19–20 вересня 2014 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 52 наукових працях, зокрема в індивідуальній монографії, в 25 статтях у вітчизняних виданнях, визначених як фахові з юридичних наук, у 4 статтях, опублікованих в іноземних фахових виданнях, у 1 науковому виданні, яке додатково відображає наукові результати дисертації, у 21 тезі доповідей на конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 459 сторінок, з них 374 – основний текст, 75 (685 найменувань) – список використаних джерел, 10 – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризується ступінь наукової розробки проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначаються мета й задачі дослідження, його об'єкт, предмет і методологія, розкриваються наукова новизна одержаних результатів і практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дисертації, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Генеза концептуальних засад права на освіту в західноєвропейській та вітчизняній правовій думці» присвячено розкриттю еволюції ідеї права на освіту в країнах Західної Європи та України. Обґрунтовано думку про те, що становлення і розвиток концептуальних засад права на освіту відбувалися протягом тривалого часу і залежали від соціально-економічних, політичних, культурних, релігійних, психологічних та інших умов. Еволюція означеної ідеї пройшла через релігійні та ідеологічні нашарування від її зародження в епоху рабовласництва, як потреби у вихованні винятково «вільних» людей, до створення сучасних наукових теорій праворозуміння та визнання права кожного на освіту.

У **підрозділі 1.1 «Еволюція ідеї права на освіту у правових ученнях Західної Європи»** проаналізовано погляди вчених Західної Європи щодо права

на освіту, на основі чого зроблено їх наукову періодизацію (виділено чотири періоди).

Обґрунтовано висновок про те, що протоправорозуміння додержавної епохи стало відправним началом для подальшого розвитку концепції права на освіту в античні часи, коли від міфологічно-релігійних уявлень людина перейшла до раціонально-наукових.

Другий період пов'язаний з іменами Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля, М. Цицерона, Л. Сенеки, М. Квінтіліана, Ульпіана та інших просвітителів. Узагальнення поглядів мислителів Стародавньої Греції та Риму дало змогу виокремити певні парадигмальні ідеї права на освіту. По-перше, зароджувалася ідея права вільної людини на освіту як індивідуального блага, що одночасно задовільняє також і публічний інтерес. По-друге, в основі античної концепції викристалізувалися гуманістичні засади права на освіту, які доводили важливу роль освіти для подальшого особистісного вдосконалення, розвитку людини та досягнення нею успіху. По-третє, започатковувалася ідея визнання необхідності забезпечення освіти державою, що мало неабияке значення для становлення гарантій права на освіту.

До третього періоду віднесено вчення Т. Аквінського, А. Августина, Т. Мора, Т. Кампанелли, М. Монтеня та деяких інших авторів. Розкрито характерні риси концепції права на освіту у цей період: утвердження ідеї в синтезованих християнсько-наукових знаннях про потребу здобуття освіти як важливого засобу удосконалення кожної людини і суспільства загалом; обґрунтування науковцями ідеї права на освіту з позиції антропоцентризму, в основі якого перебуває активна, творча людина, що прагне реалізувати індивідуальні здібності.

Четвертий період пов'язаний з діяльністю Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, Д. Дідро, К. Гельвеція, І. Канта, Г. Гегеля, Й. Гербарта, А. Токвіля, Г. Спенсера, К. Маркса, Ф. Енгельса, Р. Штейнера та деяких інших науковців. На думку дисертантки, у цей час формуються різні напрями сучасного праворозуміння, синтез яких дає змогу виділити такі засади права на освіту: 1) розуміння права на освіту як потреби забезпечення гармонійного розвитку людини і суспільства, а також державної безпеки; 2) обстоювання гуманних і демократичних принципів – загальності, доступності, рівності, безоплатності, безперервності освіти; 3) визнання за державою і суспільством обов'язку забезпечення права кожного на освіту.

У підрозділі 1.2 «Становлення та розвиток концептуальних засад права на освіту у правовій думці України» розкривається еволюція концепції права на освіту у правових вченнях України.

Перший період генези концепції права на освіту в Україні пов'язаний з іменами Нестора-літописця, Володимира Мономаха, Д. Заточника, К. Смолятича, С. Оріховського, П. Могили, І. Гізеля, Г. Сковороди, П. Юркевича та ін. Зроблено висновок, що християнський гуманізм давньоруської філософії з часом наповнився науковими ідеями Реформації та Відродження, які поширювалися із Західної Європи через Польщу на Схід.

До другого етапу періодизації концептуальних засад права на освіту віднесено наукові ідеї К. Ушинського, М. Драгоманова, І. Франка, Б. Кістяківського та ін. Відзначено особливості правових учень цього періоду, які полягають у тому, що ідеї права на освіту викристалізувалися в процесі активізації: 1) критичного ставлення науковців до освітньої державної політики, що доповнило парадигму уявленням про зміну ролі держави в механізмі забезпечення права на освіту та започаткувало теорію соціальних прав людини; 2) національно-визвольних рухів, що збагатили концепцію права на освіту демократично-національними засадами.

Становлення більшовицької влади на території України ознаменувало собою третій період – утвердження радянських ідей у концепції права на освіту. У цей період право на освіту трактувалося в контексті критики західних і демократично-націоналістичних наукових вчень як таке, що надане соціалістичною державою. Попри надмірну заідеологізованість, радянська концепція права на освіту утвердила у свідомості радянських людей обов'язковість освіти і шанобливе ставлення до освічених людей, впевненість у державній гарантованості безоплатної освіти та соціального захисту тих, хто навчається.

Сучасна конституційно-правова доктрина розвиває концепцію права на освіту за наявності різних підходів до цього явища. Автором відзначено внесок у розвиток ідеї права на освіту представників класичних та постмодерних теорій праворозуміння з урахуванням їх переваг та недоліків. Обґрунтовано доцільність проведення досліджень права на освіту комплексно, в аспекті інтегративної юриспруденції.

У **Розділі 2 «Теоретико-методологічні аспекти дослідження конституційно-правового забезпечення права на освіту»** дисертантка розкриває методологію дослідження проблем конституційно-правового забезпечення права на освіту, з'ясовує сутність, ознаки, зміст цього права, його місце в системі конституційних прав, а також співвідношення з іншими правами людини і громадянина.

У **підрозділі 2.1 «Методологія дослідження проблем конституційно-правового забезпечення права на освіту»** проводиться думка про вагому роль методології для висвітлення цілісної концепції конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду.

Методологію дослідження запропоновано розглядати як систему теоретичних принципів, філософсько-світоглядних підходів, методів, які дають змогу всебічно та об'єктивно розкрити проблеми конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду.

У структурі методології конституційно-правового забезпечення права на освіту важливу роль відведено принципам науковості, об'єктивності, усебічності, комплексності, історизму, конкретності, які забезпечують стійкість системи.

Розкриттю рис права на освіту, створенню інтегральної концепції цього права сприяло використання діалектичного, антропологічного, феноменологічного, герменевтичного, ціннісного, цивілізаційного

методологічних підходів. Урахування категорій та законів діалектики, зокрема, дало змогу з'ясувати поняття та сутність права на освіту, спираючись на загальні закономірності прав людини, що перебувають у постійному розвитку та тісному взаємозв'язку з іншими соціальними явищами. Антропологічний підхід розкрив право на освіту з позиції висновків про природу людини та цінностей, що з нею пов'язані. Феноменологія уможливила ставлення до аналізованого права як до певного правового феномену, який перебуває у свідомості людини. Такий підхід дав змогу акцентувати увагу на гносеології та онтології суб'єктів правовідносин та їх зв'язках між собою в процесі конституційно-правового забезпечення права на освіту. Герменевтичний підхід сприяв осмисленню та розумінню істинності змісту текстів опрацьованих джерел права. Ціннісний підхід дав змогу розкрити абсолютну цінність права на освіту для кожного та встановити його значущість для держави та суспільства у цілому. Цивілізаційний підхід дозволив поєднати принципи універсальності та культурного різноманіття, обґрунтувати необхідність упровадження у національну правову систему міжнародних стандартів прав людини, досвіду європейських країн зі збереженням національних традицій.

Методологічні підходи визначили вибір методів дослідження, під якими розуміється система засобів та прийомів, які визначають спосіб пізнання і перспективи розвитку конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. Усвідомлюючи плюралізм думок вчених щодо класифікації методів дослідження, для зручності застосування здійснено їх поділ на загальнонаукові (притаманні всім наукам), власні методи правознавства та спеціальні (у межах окремих наук).

У *підрозділі 2.2 «Сутність, ознаки та зміст права на освіту в конституційно-правовій доктрині»* аналізуються основні наукові підходи щодо сутності, ознак та змісту права на освіту. Вказано, що спільною рисою конституційних прав є те, що вони є суб'єктивними правами, тобто індивідуальними, які належать не лише всім, але й кожному.

Запропоновано визначення суб'єктивного права на освіту як юридично забезпеченої можливості кожного здобувати знання, формувати вміння, навички, особистісні властивості, інші компетентності з метою власного гармонійного розвитку та суспільства у цілому. Сутність суб'єктивного права на освіту з'ясовано шляхом аналізу його ознак. Серед них виділено загальні (природний характер права на освіту; його невід'ємність від людини і громадянина; спрямованість на гармонійний розвиток особи тощо) та спеціальні (суб'єкт права на освіту не завжди співпадає з носієм його обов'язку; двоїста природа об'єкта цього права тощо).

Зазначено, що зміст суб'єктивного права на освіту становлять можливості, які забезпечують його реалізацію. До них віднесено такі: бути носієм права на освіту та використовувати його для задоволення власних потреб й інтересів; вимагати від інших суб'єктів виконання покладених на них обов'язків; звертатися за захистом до компетентних органів у разі порушення права на освіту. У цьому сенсі докладно проаналізовано законодавство України, європейських країн, яке закріплює право на освіту, та підкреслено, що

ефективність реалізації суб'єктивного права на освіту певною мірою залежить від гарантування його носіям свободи вибору видів освіти, предметів, викладачів, тем наукових досліджень, вільного висловлювання думок під час освітнього процесу тощо. Дисертанткою відзначено, що з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» спостерігається тенденція демократизації змісту права на вищу освіту. Уперше закріплюється право студентів навчатися одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох вищих навчальних закладах; право вибирати навчальні дисципліни у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом у визначеному обсязі. Однак порівняльний аналіз освітніх можливостей студентів України та зарубіжжя свідчить про більш академічне наповнення права на вищу освіту в європейських країнах. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» такими правами: вибір викладачів з усіх дисциплін, що пропонуються освітніми програмами; подання клопотання щодо особистості екзаменатора; надання навчально-наукової підтримки, консультування з боку викладачів.

Підкреслено, що без такої можливості, як право на захист, немає взагалі будь-якого суб'єктивного права, в тому числі й права на освіту. Запропоновано визначення права на захист суб'єктивного права на освіту, під яким розуміється можливість особи самостійно застосовувати засоби протидії, які не заборонені законом, а також звернутися до компетентних органів з метою забезпечення примусового здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права на освіту, або відновлення порушеного права, чи припинення правопорушення. Акцентовано увагу на тому, що захист права на освіту може здійснюватися у юрисдикційній та неюрисдикційній формах, забезпечується правовими засобами та способами, поняття яких близькі за змістом, але не тотожні. Запропоновано визначення правових засобів захисту права на освіту як юридичних явищ, використання яких задовільняє потреби носія права на освіту у захисті його права. Доведено, що спосіб захисту є лише одним із правових засобів, а саме сукупністю дій, встановлених законом або договором, які забезпечують захист права на освіту. Виділено ознаки способів захисту права на освіту: встановлюються законом або договором; мають примусовий характер; застосовуються компетентними органами або самою особою; забезпечують припинення порушення права на освіту, його відновлення, а також відшкодування особі заподіяної шкоди.

Вказано, що в базовому Законі України «Про освіту» не закріплене право на захист права на освіту осіб, які навчаються, та батьків неповнолітніх дітей, не конкретизовані способи такого захисту. Зроблено висновок про можливість застосування цивільно-правових способів для захисту права на освіту та вказано на доцільність їх конкретизації у Законі України «Про освіту». З метою посилення захисту права на освіту, враховуючи досвід Королівства Іспанії, Республіки Австрії, Російської Федерації, рекомендовано в Законі України «Про освіту» передбачити можливість створення та функціонування у навчальних закладах органу з урегулювання спорів між учасниками освітніх

відносин та гарантувати право на захист прав і законних інтересів осіб, які навчаються, а також батьків (осіб, які їх замінюють) неповнолітніх дітей.

У підрозділі 2.3 «Місце права на освіту в системі конституційних прав та його співвідношення з іншими правами людини і громадянина» зазначено, що в юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення місця права на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та сформовано авторський погляд на вказану проблему. Систематизовано ідеї науковців з означеного питання на декілька груп: право на освіту відноситься лише до культурних прав; належить одночасно як до культурних, так і до соціальних; є соціально-економічним правом; входить до системи соціальних, економічних і культурних прав; належить до категорії громадянських, політичних, культурних, соціальних й економічних прав. На думку автора, в системі конституційних прав за таким критерієм, як сфера суспільних відносин, право на освіту відноситься до категорії культурних прав, тому що однією з його функцій є передача матеріальної та духовної культури наступним поколінням, її відтворення та розвиток. Позаяк право на освіту опосередковано задовольняє ще й соціальні та економічні потреби, тому правомірно вважати його також соціальним й економічним правом. При цьому акцентовано увагу на соціальному забезпеченні осіб, які здобувають освіту у навчальних закладах державної та комунальної форм власності, ролі освіти у підготовці конкурентоспроможного людського капіталу.

Обґрунтовано висновок про те, що у системі конституційних прав людини і громадянина право на освіту посідає одне з провідних місць, є основою для розвитку інших прав.

У цьому підрозділі висвітлено співвідношення між правом на освіту та іншими правами людини і громадянина. Розкриття цієї наукової проблеми вказує на тісний зв'язок між ними та доводить взаємозумовленість одного права іншим. Відзначено, що реалізація права на освіту була б неможливою без існування права на життя і права на охорону здоров'я, гідність, свободу творчості, думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, права на інформацію, працю, вільний розвиток особистості, соціальний захист тощо. З іншого боку, здійснення цих прав також було б неефективним без реалізації права на освіту, яке є засобом забезпечення більшості з них. Підкреслено, що право на освіту гарантує: духовний розвиток особи; усвідомлення гідності людини, її самоцінності як такої, зміцнення поваги до прав людини й основних свобод; створює умови для виявлення, формування та розвитку творчих здібностей в особі; підвищує можливості працевлаштування, здійснення вибору професії та роду занять, гідних умов праці та її оплати; усебічний, гармонійний розвиток особи тощо.

Відзначено, що в конституціях Федеративної Республіки Німеччини, Королівства Іспанії, Республіки Білорусь та Російської Федерації гарантується не лише свобода наукової творчості, але й свобода викладання, тому запропоновано в Конституції України (ст. 54) також гарантувати свободу викладання.

Підкреслено, що забезпечення права на освіту не можливе без вільного вираження поглядів і переконань, ідей, концепцій, одержання, використання, поширення інформації. Тому рекомендовано доповнити ст. 55 Закону України «Про освіту» правом на інформацію в усіх галузях знань та вільне вираження поглядів і переконань педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників.

Розділ 3 «Європейський досвід впровадження механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні» присвячений розкриттю поняття, структури і стадій відповідного механізму, з'ясуванню сутності та значення таких базових його елементів, як принципи, норми права та правовідносини.

У підрозділі 3.1 «Поняття та структура механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту» з'ясовано сутність механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту у співвідношенні з іншими механізмами (правового регулювання, реалізації, захисту та охорони). Узагальнення доктринальних підходів дало змогу авторові визначити механізм конституційно-правового забезпечення права на освіту як цілісну динамічну систему організаційно-правових засобів, спрямованих на реалізацію, захист та охорону права на освіту.

У структурі цього механізму виділено такі його підсистеми: механізм реалізації права на освіту (система умов та правових засобів, спрямованих на здійснення означеного права); механізм захисту права на освіту (система конституційно-правових засобів, спрямована на забезпечення виконання юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права на освіту, або відновлення порушеного права, чи припинення правопорушення); механізм охорони права на освіту (система соціально-економічних, організаційних, виховних, правових заходів, спрямованих на попередження порушення права на освіту, що здійснюються органами державної влади і органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства).

Вказано, що механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту властиві такі ознаки, як інтегрованість, тісна взаємодія елементів цього механізму; його спрямованість на задоволення потреби особи в повноцінній реалізації права на освіту; залежність складу його елементів від законного інтересу особи, який перебуває в центрі цієї правової конструкції; динамічний характер, який зумовлюється наявністю юридичних процедур. У механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту виділено кілька стадій, які тісно переплітаються між собою: усвідомлення суспільством і кожним потреби у праві на освіту; створення соціально-правових умов для ефективної реалізації цього права; виникнення конкретного юридичного зв'язку між носієм права на освіту та іншими учасниками правовідносин, які наділені відповідними обов'язками; фактична реалізація права на освіту тощо.

У підрозділі 3.2 «Принципи та норми права як складова ефективності механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні та європейських країнах» досліджуються поняття, сутність, особливості

принципів і норм права у механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту.

Підкреслено, що принцип загальнодоступності освіти та забезпечення права кожного на освіту є основним, він закріплюється у низці міжнародно-правових актів. Реалізація цього принципу в Україні передбачає виконання таких постулатів: нікому не може бути відмовлено у праві на освіту; держава зобов'язана створити умови для реалізації та захисту права на освіту, а також забезпечити здобуття обов'язкового рівня освіти. На основі проведеного дослідження доведено, що цей принцип неповною мірою втілюється в Україні та європейських країнах. Зокрема, в українському суспільстві це пов'язано з необґрунтованим закриттям дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, високою вартістю освітніх послуг у сфері вищої освіти, що навіть перевищує європейську, перманентними реформами, які не забезпечують стабільності відносин у сфері освіти, збройним конфліктом на Сході України тощо. Водночас європейські країни неспроможні ефективно гарантувати право на освіту дітям іммігрантів і біженців, ромської національності та малозабезпечених верств населення тощо.

Констатовано, що всупереч міжнародно-правовим актам і ст. 53 Конституції України, яка гарантує право кожного на освіту, у ст. 6 Закону України «Про освіту» принцип загальнодоступності освіти та забезпечення права кожного на освіту звужується. Це пов'язано з проголошенням доступності не освіти як такої, а всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою громадянам.

Зазначено, що принцип свободи вибору видів освіти та пріоритетного права батьків на вибір освіти малолітніх дітей гарантує альтернативний вибір освітніх закладів, форм навчання та вказує на домінуючу роль при цьому батьків малолітніх дітей; утверджує повагу держави до світоглядних і релігійних переконань батьків у процесі реалізації права на освіту їхніми малолітніми дітьми. Разом з тим, на думку автора, чинне конституційне визначення принципу незалежності освіти від релігійних організацій (ч. 3 ст. 35 Конституції України) є не достатньо повним. Вітчизняне законодавство має гарантувати право на релігійну освіту, адже міжнародні акти покладають на державу обов'язок забезпечити функціонування навчальних закладів, альтернативних державним (за дотримання ними мінімуму вимог, встановлених державою), у яких за бажанням батьків діти могли б вивчати певну релігію. Відзначено демократичне розв'язання цієї проблеми у Французькій Республіці, де з метою гарантування реалізації права на здобуття релігійної освіти школярам, відповідно до ст. L.141-3 Кодексу освіти, надається додатково один вільний день на тиждень для занять поза межами публічних початкових шкіл.

Вказано, що принцип гуманістичного характеру права на освіту полягає у спрямованості освітнього процесу на повний розвиток особистості, усвідомлення гідності людини, зміцнення поваги до її прав та основних свобод. Втілення аналізованого принципу тісно пов'язане з принципом демократичного характеру права на освіту, який виражається в активній участі носіїв права на освіту, батьків неповнолітніх дітей, педагогів в управлінні навчальним

закладом; рівноправності між педагогами та носіями права на освіту; залученні до освітнього процесу таких соціальних інститутів, як сім'я, громадські організації, церква тощо. Дисертанткою акцентовано увагу на необхідності забезпечення більш ефективної реалізації означених принципів в Україні.

З'ясовано, що принцип гарантованості використання права на освіту впродовж усього життя забезпечує людині спроможність постійно, на всіх вікових етапах, задовільняти потребу в знаннях, уміннях, навичках, удосконалювати свої особистісні властивості відповідно до суспільних вимог. Зроблено висновок про те, що цей принцип реально втілюється в європейських країнах та неповно реалізується в Україні. З метою розширення можливостей реалізації права на освіту впродовж всього життя пропонується унормувати в Законі України «Про освіту» такі види освіти: формальна (інституціолізована, передбачає отримання кваліфікації за рівнями освіти), неформальна (інституціолізована, не передбачає отримання кваліфікації за рівнями освіти), інформальна (неінституціолізована, здійснюється шляхом самоосвіти, в сім'ї тощо). У контексті дослідження принципу гарантованості використання права на освіту впродовж всього життя обґрунтовано висновок про те, що право на освіту є абсолютним, належить кожному і не може бути законодавчо обмежене за будь-якою ознакою. Натомість у Конституції України (ч. 4 ст. 53) та Законі України «Про вищу освіту» (абз. 2 ч. 1 ст. 4) право на вищу освіту звужується і гарантується лише громадянам. Тому рекомендовано внести зміни до Конституції України (ч. 4 ст. 53) та до Закону України «Про вищу освіту» (абз. 2 ч. 1 ст. 4) такого змісту: «Кожен має право безоплатно здобувати вищу освіту у навчальних закладах державної і комунальної форм власності на конкурсній основі». У цьому контексті запропоновано усунути прогалину ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» шляхом доповнення її новою частиною, у якій гарантувалося б право осіб, які вдруге здобувають вищу освіту за іншою спеціальністю, вступати до вищого навчального закладу за результатами вступних випробувань. Крім того, обґрунтовано висновок, що право на здобуття ступеня доктора філософії повинні мати всі особи, які здійснюють наукові дослідження в аспірантурі або поза нею, а не лише ті, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність, як це зазначено в Законі України «Про вищу освіту». Також вказано, що для посилення гарантованості права на вищу освіту доцільно в Законі України «Про вищу освіту» унормувати право особи, яка має ступінь доктора філософії, на здобуття ступеня доктора наук у докторантурі та поза нею.

Зроблено висновок про доцільність унормування в Законі України «Про освіту» основних принципів державної політики і правового регулювання відносин у сфері освіти та запропоновано ст. 6 цього закону викласти в новій редакції.

Акцентовано увагу на ролі норм права в механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту, які моделюють варіанти поведінки учасників освітніх правовідносин, визначають їх права та обов'язки, юридичну відповідальність, гарантії тощо. Відзначено, що повноцінне забезпечення права на освіту залежить від досконалості законодавства. На підставі аналізу

законодавства про освіту України та європейських країн, зазначено, що спільною його ознакою є недостатність цілісності правового регулювання відносин у сфері освіти. У цьому зв'язку обґрунтовано необхідність прийняття Закону України «Про освіту» в новій редакції, а згодом, за зразком Французької Республіки, Республіки Білорусь, комплексного нормативно-правового акту у сфері освіти – Освітнього кодексу України. Кодифікація забезпечила б проведення ревізії чинних нормативно-правових актів у царині освіти на предмет ліквідації прогалин, неузгодженості, декларативності норм та гармонізації з міжнародними стандартами; врегулювання широкого кола відносин у сфері освіти на рівні закону; подальший розвиток освітніх норм; сприяння вільному та оперативному доступу кожного до законодавства у сфері освіти тощо.

У *підрозділі 3.3 «Правові відносини в механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду»* розкривається сутність і зміст правовідносин, які виникають у сфері освіти. Йдеться про відповідні відносини як самостійний вид, а також ті, що тісно пов'язані з освітніми.

Зазначено, що ідею поділу суспільних відносин на освітні та пов'язані з ними покладено в основу Кодексу Республіки Білорусь про освіту. Освітніми відносинами є суспільні відносини, що виникають між учасниками освітнього процесу у зв'язку з реалізацією особою, яка навчається, права на освіту. Виокремлено особливості освітніх правовідносин, а саме: характерною «власною» сферою таких відносин є освіта; їх правове регулювання здійснюється за допомогою норм освітнього законодавства, яке має комплексний характер; об'єктом цих правовідносин є особисті немайнові блага у вигляді знань, умінь, навичок, особистісних властивостей, інших компетентностей; вони мають особливий суб'єктний склад; правове становище учасників цих відносин полягає у поєднанні їх рівноправності та підпорядкованості (з одного боку, учасники освітніх правовідносин є рівноправними суб'єктами, а з іншого – потреба організації та контролю якості освітнього процесу зумовлює підпорядкованість одного суб'єкта іншому).

Розкрито поняття об'єктів освітніх правовідносин, якими, на думку автора, є знання (система понять, суджень, теорій тощо, засвоєних особою, яка навчається), уміння (здатність особи, яка навчається, належно виконувати дії на основі засвоєння знань і практичного досвіду), навички (здатність особи, яка навчається, автоматизовано виконувати навчальні дії) та особистісні властивості (стійкі індивідуально-психічні особливості особи, яка навчається, що виявляються в її поведінці), компетентність (здатність особи застосовувати знання, уміння, навички, реалізувати особистісні властивості при виконанні певних завдань). У цьому контексті проаналізовано досвід європейських держав щодо законодавчого визначення об'єктів освітніх правовідносин та обґрунтовано потребу розвитку компетентнісного підходу в означеному напрямі.

Для удосконалення змісту освіти, що здобувається, запропоновано законодавчо закріпити такі заходи: забезпечення адаптації дітей дошкільного

віку до умов навчання в початковій школі; організація профільного навчання у старшій школі; залучення представників роботодавців до розробки освітніх програм у вищих навчальних закладах і до їх участі в роботі державних екзаменаційних комісій; налагодження співпраці між Міністерством освіти і науки України, навчальними закладами і підприємствами, установами, організаціями щодо удосконалення проходження виробничої практики та стажування студентів за профілем навчання; проведення наукових досліджень на замовлення підприємств, установ, організацій тощо.

Розкрито поняття суб'єктів освітніх правовідносин та здійснено їх класифікацію, в основу якої покладено такі критерії, як ступінь участі суб'єктів в освітніх правовідносинах, їх функціональна роль, кількісна ознака тощо. Вказано на провідну роль таких учасників освітнього процесу, як особа, яка навчається, навчальний заклад та педагогічні і науково-педагогічні працівники. Запропоновано авторські дефініції основних учасників освітніх правовідносин, здійснено їх класифікацію та проаналізовано їх права та обов'язки.

Обґрунтовано необхідність удосконалення інституту юридичної відповідальності учасників освітнього процесу шляхом її конкретизації у законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Зокрема, рекомендовано визначити підстави та порядок застосування дисциплінарної відповідальності до осіб, які навчаються, встановити вік, з якого може наступати така відповідальність, та категорії осіб, до яких не можна застосовувати таке дисциплінарне стягнення, як відрахування з навчального закладу.

З метою удосконалення конституційно-правового статусу дітей дошкільного віку та їх батьків обґрунтовано висновок про доцільність доповнення Закону України «Про дошкільну освіту» статтею, яка гарантувала б дитині право на здобуття дошкільної освіти від її народження. Запропоновано також доповнити Закон України «Про освіту» статтею, яка забезпечувала б переважне право батьків на освіту та виховання їх дітей. Для усунення розбіжностей у конституційно-правовому регулюванні обов'язкової освіти для дітей старшого дошкільного віку рекомендовано внести доповнення до ст. 53 Конституції України такого змісту: «Дошкільна освіта дітей старшого дошкільного віку є обов'язковою».

Розділ 4 «Шляхи удосконалення гарантій права на освіту в Україні з урахуванням європейського досвіду» присвячується розкриттю поняття, видів, шляхів розвитку гарантій права на освіту, удосконаленню конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в контексті досвіду європейських країн.

У підрозділі 4.1 «Гарантії права на освіту: поняття, види, шляхи розвитку» аналізуються доктринальні визначення гарантій у механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту та розкривається їх зміст.

Під гарантіями запропоновано розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних загальносоціальних умов і правових засобів, що забезпечують реалізацію, захист та охорону права на освіту. Зроблено висновок, що означену

проблему необхідно вирішувати комплексно, вдосконалюючи при цьому всі умови життя суспільства (політичні, економічні, соціальні, духовні, правові), які забезпечують реалізацію права на освіту.

Автором акцентовано увагу на ролі освітньої політики держави, яка визначає стратегію розвитку системи освіти та нормативно-правових актів у цій галузі. У цьому контексті відзначено роль Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та вказано на потребу розроблення національних стратегій розвитку вищої та професійної освіти.

З огляду на досвід Республіки Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Королівства Іспанії доведено доцільність розвитку в українському суспільстві таких відносно нових, демократичних інститутів, як національні і незалежні структури оцінки якості освіти, автономія навчальних закладів, академічна мобільність учасників освітнього процесу. Вказано на роль Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти для гарантування права на здобуття якісної вищої освіти та запропоновано унормувати порядок формування цього органу шляхом доповнення ч. 2 ст. 19 Закону України «Про вищу освіту» таким реченням: «Особи, які обираються з'їздами з числа представників вищих навчальних закладів України, повинні мати науковий ступінь доктора наук, а ті, які обираються спільним представницьким органом всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців – стаж роботи за фахом не менше десяти років». Для забезпечення реалізації права на академічну мобільність студентів і викладачів запропоновано унормувати її види, форми та правовий статус учасників шляхом доповнення Закону України «Про вищу освіту» розділом «Академічна мобільність учасників освітнього процесу».

Обґрунтовано висновок про те, що ефективне гарантування права на освіту можливе за умови поліпшення фінансування та матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, що, на думку автора, передбачає: здійснення бюджетних видатків на освіту в законодавчо задекларованому обсязі та обґрунтований їх розподіл й ефективне використання; запровадження багатоканального фінансування навчальних закладів (кошти державного та місцевих бюджетів, гранти, кредити, інвестиції, доходи від наукової, освітньої та фінансово-господарської діяльності, інші джерела, не заборонені законодавством); впровадження фінансової автономії навчальних закладів; проведення їх реконструкції, будівництва і модернізації, а також студентських гуртожитків; осучаснення навчального обладнання, забезпечення комп'ютерами, безкоштовними підручниками, навчальними посібниками; укомплектування бібліотек навчальною та науковою літературою, електронними базами даних тощо.

Відзначено, що повноцінній реалізації права на освіту стає на заваді незадовільний матеріальний стан населення, тому важливо, щоб держава, органи місцевого самоврядування та роботодавці активізували свою діяльність у напрямі соціального захисту учасників освітнього процесу. З метою удосконалення соціального захисту осіб, які навчаються, запропоновано в Законі України «Про освіту» визначити поняття, принципи та систему заходів

соціального захисту (безоплатне користування підручниками, навчальними посібниками, забезпечення харчуванням, стипендіями та іншими грошовими виплатами, одягом і взуттям, місцем проживання в гуртожитку, гарантування охорони здоров'я, організація транспортного сполучення, надання кредиту на пільгових умовах для здобуття вищої освіти, відпусток тощо).

Акцентовано увагу на необхідності розвитку гарантій права на освіту особам з особливими освітніми потребами. Під поняттям «особа з особливими освітніми потребами» дисертанткою розуміється особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення права на освіту. Обґрунтовано висновок, що проблема конституційно-правового забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами в Україні вимагає законодавчого розв'язання у напрямі відповідності міжнародним актам про права інвалідів. Комплексне розв'язання цього питання вбачається у його врегулюванні в окремому розділі «Освіта осіб з особливими освітніми потребами» Закону України «Про освіту». З метою поліпшення гарантій права на освіту осіб з особливими освітніми потребами рекомендовано законодавчо врегулювати питання їх забезпечення спеціальними підручниками та навчальними посібниками, соціальним супроводом до навчальних закладів, фінансування та матеріально-технічного оснащення навчальних закладів, спеціальної підготовки педагогічних та науково-педагогічних кадрів.

Зроблено висновок, що реалізація права на освіту можлива за високорозвиненої суспільної та індивідуальної культури його членів, культивування у суспільній свідомості ідеї про цінність людини, повагу до її прав і свобод, зокрема й права на освіту.

Особлива увага приділена розкриттю сутності юридичних гарантій права на освіту та виокремлено їх ознаки, а саме: вони є явищами правової дійсності; конкретизовані в нормативно-правових актах; реалізуються органами держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, учасниками освітнього процесу у межах повноважень для забезпечення права на освіту; об'єктом їх гарантування є право на освіту.

Проаналізовано доктринальні підходи щодо класифікації юридичних гарантій права на освіту та запропоновано доповнити її такими критеріями: правові форми діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів (правотворчі, правозастосовні, правотлумачні гарантії); онтологічний статус (гарантії сфери правосвідомості та гарантії матеріального світу); суб'єктивна сторона правової дійсності (правосвідомість, правова культура, правова доктрина); методи впливу на правову поведінку учасників освітнього процесу (правостимулюючі та правообмежувальні гарантії) та ін.

У **підрозділі 4.2 «Модернізація конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства як напрям гарантування права на освіту»** обґрунтовується роль держави та інститутів громадянського суспільства у механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту.

Зазначено, що держава санкціонує чи встановлює норми права, які визначають правовий статус носія права на освіту, порядок створення

навчальних закладів, підготовку педагогічних та інших кадрів, що беруть участь в освітньому процесі, гарантує безоплатну освіту в державних і комунальних навчальних закладах, створює умови для духовного і фізичного розвитку людини і громадянина, втілює в життя принцип соціальної справедливості тощо. Однак у національному законодавстві про освіту недостатньо визначені державні заходи для повноцінної реалізації права на освіту. У цьому зв'язку запропоновано ст. 3 Закону України «Про освіту» назвати «Право на освіту. Державні гарантії права на освіту» та закріпити такі з них: функціонування розгалуженої мережі навчальних закладів, наукових установ, баз проходження практик; вільний вибір видів освіти та форм навчання; здійснення соціального захисту осіб, які навчаються; фінансування підготовки фахівців за рахунок видатків з державного і місцевих бюджетів; створення умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.

Акцентовано увагу на ролі Президента України в механізмі конституційно-правового забезпечення права на освіту. Проаналізовано правотворчість глави держави у сфері освіти, а також діяльність Уповноваженого Президента України з прав дитини в частині гарантування права на освіту. Автором вказано на необхідність розширення повноважень глави держави у сфері забезпечення права на освіту в контексті конституційної реформи. У зв'язку з цим запропоновано у Законі України «Про освіту» закріпити норму про те, що Президент України є гарантом реалізації права на освіту.

Доведено важливість парламентських засобів забезпечення права на освіту, а саме: конституційного закріплення права кожного на освіту та обов'язкового рівня освіти, затвердження загальнодержавних програм суспільного розвитку та визначення державної політики у сфері освіти, направлення депутатських запитів, проведення парламентських слухань з питань освіти, затвердження державного бюджету та здійснення бюджетного контролю за його виконанням у частині видатків на освіту.

Приділено увагу правозахисній діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як засобу парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини, зокрема й права на освіту. Проаналізовано діяльність студентських омбудсменів у зарубіжних країнах та підкреслено важливість цього інституту для вдосконалення контролю за додержанням прав осіб, які навчаються, та захисту їх права на освіту в Україні. Обґрунтовано висновок про необхідність визначення в Законі України «Про освіту» правового статусу освітнього омбудсмена, зокрема його прав і обов'язків, набуття та припинення повноважень, гарантій діяльності. На думку автора, позаяк одним із повноважень Кабінету Міністрів України є забезпечення впровадження державної політики у сфері освіти, то доцільно було б при ньому запровадити посаду Уповноваженого з прав людини у сфері освіти, який би запобігав порушенням прав і законних інтересів у галузі освіти. Рекомендовано за Уповноваженим з прав людини у сфері освіти закріпити такі повноваження: приймати до розгляду скарги здобувачів освіти та батьків неповнолітніх дітей,

які навчаються, на дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засновників і керівників навчальних закладів у сфері освіти; надавати рекомендації органам державної влади, органам місцевого самоврядування, засновникам і керівникам навчальних закладів щодо забезпечення умов для повноцінної реалізації громадянами права на освіту; звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засновників і керівників навчальних закладів щодо вжиття заходів для забезпечення права на освіту; подавати Кабінету Міністрів України рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері освіти.

Зосереджено увагу на ролі органів управління освітою в Україні та європейських країнах для забезпечення права на освіту. Вказано на неповне врегулювання у Законі України «Про освіту» управлінських відносин у сфері освіти та потребу їх упорядкування в окремому розділі цього закону («Управління у сфері освіти»). Запропоновано закріпити у Законі України «Про освіту» такий орган управління освітою, як Кабінет Міністрів України та визначити його повноваження у сфері освіти. Зокрема, рекомендовано до них віднести такі: забезпечує проведення державної політики у сфері освіти; гарантує доступність освіти; забезпечує розробку та виконання загальнодержавних програм розвитку освіти; вживає заходів щодо захисту права на освіту осіб, які навчаються; видає у межах повноважень нормативно-правові акти з питань освіти; вживає заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку освіти; засновує премії та стипендії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення у сфері освіти та визначає порядок їх призначення; забезпечує здійснення контролю за дотриманням законодавства про освіту; здійснює інші повноваження у сфері освіти, передбачені законами України.

Відзначено роль Міністерства освіти і науки України та місцевих органів управління освітою у сфері забезпечення права на освіту. З огляду на практику децентралізації управління у сфері освіти в європейських країнах, доведено необхідність оптимізації повноважень Міністерства освіти і науки України і здійснення їх перерозподілу між місцевими органами управління освітою та навчальними закладами. При цьому обґрунтовано потребу виконання Міністерством освіти і науки України таких функцій, як здійснення координаційної, аналітично-прогностичної діяльності та державного контролю у галузі освіти. З метою посилення захисту права на освіту рекомендовано до повноважень Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать навчальні заклади, місцевих органів управління освітою додати таке: «Вживає заходів щодо захисту права на освіту осіб, які навчаються».

Зроблено висновок про доцільність залишення за місцевими органами виконавчої влади контролюючих повноважень та натомість розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти. З огляду на це, автором обґрунтовано потребу удосконалення організаційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування в Україні та, зокрема, створення при обласних і районних радах їх виконавчих органів.

Для комплексного врегулювання відносин контролю у сфері освіти, враховуючи досвід європейських країн, запропоновано передбачити в Законі України «Про освіту» окремий розділ «Контроль у сфері освіти», у якому необхідно визначити поняття, повноваження органів державного та громадського контролю у цій сфері. Водночас вказано, що позаяк у Законі України «Про вищу освіту» (ст. 77) згадується центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів, то відповідно до ст. 19 Конституції України потрібно визначити повноваження цього органу на рівні закону.

Вказано на роль громадських об'єднань у конституційно-правовому механізмі забезпечення права на освіту, зокрема громадських організацій, які шляхом здійснення просвітницької, наукової, аналітичної, контролюючої та правозахисної діяльності створюють сприятливі умови для реалізації цього права. Проаналізовано статутні завдання та діяльність окремих з них. Встановлено, що перевагами забезпечення права на освіту громадськими організаціями є його відносна оперативність; можливість поєднання як юридичних, так і неюридичних засобів впливу для досягнення більшого ефекту; надання такому захисту масового характеру; незалежність від владних структур у прийнятті рішень. Разом з тим, зазначено, що громадські організації неспроможні вирішити спір по суті, прийняти остаточне рішення у справі захисту права на освіту. Зроблено висновок про те, що для підвищення ефективності захисту права на освіту громадськими об'єднаннями потрібно доповнити ст. 171 Кодексу адміністративного судочинства України в частині їх права на оскарження нормативно-правового акту органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших владних суб'єктів, якщо цей акт не застосовується до громадських об'єднань, але при цьому вони захищають права, свободи та законні інтереси осіб, щодо яких буде застосовано цей акт.

Зроблено висновок, що студентська профспілка повинна мати широке коло повноважень у сфері захисту права на освіту, інших соціально-економічних прав та інтересів її членів. Водночас відзначено, що Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» містить прогалини щодо правового регулювання освітніх відносин та неповно визначає правовий статус профспілок, членами яких є особи, що навчаються. Тому внесено пропозицію посилити правозахисні повноваження профспілкової організації навчального закладу в частині гарантування прав осіб, які навчаються.

У **підрозділі 4.3 «Судовий захист права на освіту в Україні»** вказується, що здійснення судового захисту права на освіту на національному рівні характеризується певними особливостями, та все ж, його аналіз у контексті європейського досвіду дає змогу з'ясувати відповідність вітчизняної практики судочинства європейським стандартам.

Підкреслено роль та відзначено центральне місце у механізмі конституційно-правового захисту права на освіту судів загальної юрисдикції. Проаналізовано судову практику з питань захисту права на освіту в порядку

цивільного судочинства. Зокрема, такі судові справи, як підтвердження факту здобуття особою певного освітньо-кваліфікаційного рівня у навчальному закладі; відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної неналежним виконанням договору про надання освітньої послуги тощо. Розглянуто окремі справи стосовно захисту права на освіту у формі адміністративного судочинства (скасування наказів профільного міністерства щодо зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів; анулювання ліцензії на надання освітніх послуг; порушення органами виконавчої влади порядку нострифікації документів про освіту; стягнення недоплаченої грошової допомоги учням, які позбавлені батьківського піклування тощо). Проаналізовано захист права на освіту судами загальної юрисдикції, що здійснюється у порядку господарського судочинства. Зокрема визнання дійсними договорів оренди, які укладають навчальні заклади для здійснення освітньої діяльності; визнання навчальних закладів приватної форми власності банкрутами тощо. Встановлено, що захист права на освіту в порядку кримінального судочинства здійснюється шляхом розгляду справ стосовно порушення навчальними закладами порядку зайняття освітньої діяльності без одержання ліцензії; підробку документів про вищу освіту, нецільове використання коштів бюджетними установами у сфері освіти тощо.

На основі аналізу практики діяльності адміністративного, господарського, кримінального та цивільного судочинства зроблено висновок, що вітчизняна судова система в цілому здатна забезпечити належну реалізацію права на освіту. Це здійснюється шляхом: попередження та припинення порушення права на освіту; відновлення порушеного права на освіту; відшкодування заподіяної фізичній чи юридичній особі майнової та/або моральної шкоди; притягнення правопорушників до юридичної відповідальності. Але здатність не означає реальність. У цьому зв'язку автором сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення правового статусу і діяльності органів судової влади у сфері захисту права громадян на освіту. Для поліпшення судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, зокрема й права на освіту, відзначено роль концептуальних засад Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. Передусім, такі напрями судової реформи, як забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів; оптимізація суддівського врядування і системи кар'єрного просування суддів та підвищення їх професійного рівня; підвищення ефективності правосуддя та забезпечення його прозорості та відкритості; оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій, реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження тощо.

Розглянуто діяльність Конституційного Суду України, зокрема з питань однозначного тлумачення та застосування законодавства про освіту. Вказано, що діяльність цього Суду є важливою гарантією конституційного контролю за правами громадян шляхом офіційного тлумачення Конституції та законів України. Автором запропоновано низку заходів, спрямованих на поліпшення

діяльності Конституційного Суду України, зокрема впровадження інституту конституційної скарги громадян, що позитивно позначиться і на забезпеченні права на освіту.

Предметом дисертаційної уваги автора стала й діяльність щодо захисту права на освіту, здійснювана Європейським Судом з прав людини. З метою розкриття правових позицій цього міжнародного органу автором проаналізовано низку справ («Тімішев проти Росії», «Бельгійська мовна справа», «Кембелл і Косанс проти Сполученого Королівства», «К'ельдсен, Буск Мадсен і Педерсен проти Данії», «Лаутсі проти Італії», «Аппель-Ірганг проти Німеччини», «Лейла Шахин проти Туреччини»). Результати аналізу свідчать про доцільність вивчення досвіду Європейського Суду з прав людини для більш ефективного захисту права громадян України на освіту.

У **Висновках** сформульовано найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми щодо конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Генеза концептуальних засад права на освіту у правовій думці Західної Європи відбувався в чотири етапи: 1) період протоправорозуміння; 2) становлення ідеї права на освіту як природного права, спрямованого на задоволення індивідуальних потреб людини та інтересів держави; 3) утвердження ідеї про необхідність здобуття освіти в синтезованих християнсько-наукових знаннях як важливого засобу вдосконалення кожної людини і суспільства загалом; 4) розвиток науково обґрунтованої ідеї права на освіту у сформованих концепціях праворозуміння.

2. Становлення і розвиток ідей права на освіту в Україні пройшли такі етапи: 1) зародження ідеї права на освіту в християнсько-наукових ученнях IX–XVIII ст.; 2) утвердження ідеї права на освіту в плюралістичних теоріях праворозуміння XIX – поч. XX ст.; 3) становлення ідеї права на освіту за радянських часів (20-ті роки XX ст. – 1991 р.); 4) відродження плюралістичних теоретико-методологічних підходів до вивчення права на освіту (з 1991 р.).

Еволюція концепції права на освіту в Україні у співвідношенні до західноєвропейської парадигми цього права має певні особливості: зародження ідеї права на освіту через соціально-економічні, політичні, ідеологічні умови в українській правовій думці відбулося у більш пізній період; релігійні основи в поглядах українських вчених виявилися більш стійкими; концепція права на освіту внаслідок національно-визвольних рухів в Україні була збагачена демократично-національними засадами. У радянський період право на освіту трактувалося як таке, що надане державою, у контексті критики західних і демократично-націоналістичних наукових вчень. З 1991 р. відбулося відродження плюралістичних теоретико-методологічних підходів щодо розуміння права на освіту.

3. Поєднання методологічних принципів (науковості, об'єктивності, усебічності, комплексності, історизму, конкретності), методологічних підходів (діалектичний, антропологічний, феноменологічний, герменевтичний,

ціннісний, цивілізаційний), загальнонаукових і спеціальних методів сприяло достовірності дослідження та розробці цілісної концепції конституційно-правового забезпечення права на освіту в контексті європейського досвіду.

4. Інтерпретація суб'єктивного права на освіту, як юридично забезпеченої можливості кожного здобувати знання, формувати вміння, навички, особистісні властивості, інші компетентності з метою власного гармонійного розвитку та суспільства у цілому, дала змогу розкрити конституційну природу цього правового феномену та визначити його функціональне призначення.

5. Для посилення захисту права на освіту, з огляду на практику Королівства Іспанії, Республіки Австрії, Російської Федерації, запропоновано у навчальних закладах створити орган з врегулювання спорів між учасниками освітніх відносин та доповнити Закон України «Про освіту» статтею 60¹ такого змісту: «Стаття 60¹. Захист прав і законних інтересів осіб, які навчаються, батьків (осіб, які їх замінюють) неповнолітніх дітей

З метою захисту своїх прав і законних інтересів особи, які навчаються, батьки (особи, які їх замінюють) неповнолітніх дітей самостійно або через представників мають право:

звертатися до органів управління освітою та до комісії з врегулювання спорів між учасниками освітніх відносин;

використовувати інші, не заборонені законом, засоби захисту прав і законних інтересів осіб, які навчаються, та батьків (осіб, які їх замінюють) неповнолітніх дітей.».

6. Право на освіту в системі конституційних прав є базовим для розвитку інших прав людини і громадянина. Його співвідношення з іншими правами людини та громадянина дало змогу запропонувати шляхи вдосконалення конституційно-правового забезпечення права на освіту. У зв'язку з цим рекомендовано: 1) внести доповнення до ч. 1 ст. 54 Конституції України з метою гарантування свободи викладання (з огляду на практику Республіки Білорусь, Російської Федерації, Королівства Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини); 2) доповнити абз. 8 ч. 1 ст. 51 та ч. 1 ст. 55 Закону України «Про освіту» правом на інформацію в усіх галузях знань та вільне вираження поглядів і переконань.

7. Механізм конституційно-правового забезпечення права на освіту включає такі підсистеми: механізм реалізації права на освіту; механізм захисту права на освіту; механізм охорони права на освіту.

Структуру механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту розкрито через такі його елементи: принципи права; норми права; правовідносини (суб'єкти, об'єкти, юридичні права та обов'язки); юридичні факти; юридична діяльність; система органів державної влади й органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства; правосвідомість суб'єктів права; стадії забезпечення права на освіту; гарантії реалізації права на освіту.

8. Принципами права на освіту є основоположні засади, ідеї, що визначають його сутність і загальну спрямованість розвитку. Означені принципи поділено на дві групи: 1) загальнодоступності освіти та забезпечення

права кожного на освіту; свободи вибору видів освіти та пріоритетного права батьків малолітніх дітей на вибір освіти; 2) гуманістичного, демократичного характеру права на освіту; гарантованості використання права на освіту впродовж усього життя.

9. З метою законодавчого закріплення основних принципів державної політики і правового регулювання відносин у сфері освіти доцільно статтю 6 Закону України «Про освіту» викласти у такій редакції: «Стаття 6. Основні принципи державної політики і правового регулювання відносин у сфері освіти

Державна політика і правове регулювання відносин у сфері освіти ґрунтується на основних принципах:

- 1) пріоритетності освіти;
- 2) доступності освіти;
- 3) забезпечення права кожного на освіту;
- 4) гуманістичного характеру освіти;
- 5) свободи вибору видів освіти та пріоритетного права батьків на вибір освіти малолітніх дітей;
- 6) світського характеру освіти у навчальних закладах державної і комунальної форм власності;
- 7) демократичного характеру управління освітою;
- 8) автономії навчальних закладів;
- 9) гарантованості використання права на освіту впродовж усього життя;
- 10) інтеграції системи освіти України у світовий освітній простір за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної школи.».

10. Для забезпечення принципу гарантованості використання права на освіту впродовж усього життя запропоновано:

доповнити Закон України «Про дошкільну освіту» статтею такого змісту: «Дитина має право на здобуття дошкільної освіти від її народження.»;

внести зміни до Конституції України (ч. 4 ст. 53) та до Закону України «Про вищу освіту» (абз. 2 ч. 1 ст. 4) такого змісту: «Кожен має право безоплатно здобувати вищу освіту у навчальних закладах державної і комунальної форм власності на конкурсній основі.»;

доповнити ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» новою частиною такого змісту: «Прийом на основі ступеня магістра на навчання для здобуття ступеня магістра за іншою спеціальністю здійснюється за результатами вступних випробувань.»;

викласти абз. 2 ч. 6 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» в такій редакції: «Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі) або поза нею за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.»;

доповнити абз. 2 ч. 7 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» реченням такого змісту: «Особа, яка має ступінь доктора філософії, має право здобувати ступінь доктора наук у докторантурі або поза нею.»;

11. Базовим елементом механізму конституційно-правового забезпечення права на освіту є норми права. Для цілісності правового регулювання відносин у сфері освіти доцільно прийняти Закон України «Про освіту» в новій редакції з врахуванням змін у правовому регулюванні відносин у сфері освіти, а згодом розробити та прийняти Освітній кодекс України (досвід Республіки Білорусь і Французької Республіки), який складатиметься із загальної та особливої частин і регулюватиме освітні відносини в усьому комплексі.

12. Правовідносини, які виникають у сфері освіти, поділяються на освітні та тісно пов'язані з освітніми. Особливості освітніх правовідносин зумовлені комплексним характером норм, які їх регулюють, сферою освіти, об'єктами, з приводу яких вони виникають, суб'єктивним складом, правовим становищем учасників цих відносин.

13. З метою забезпечення права на якісну вищу освіту, за прикладом країн Європи, запропоновано внести до Закону України «Про вищу освіту», податкового законодавства заохочувальні для роботодавців норми щодо участі їх представників у розробці освітніх програм; діяльності державних екзаменаційних комісій; забезпечення практичної підготовки студентів як у навчальних закладах, так і безпосередньо в організаціях за профілем навчання.

14. Для усунення розбіжностей у конституційно-правовому регулюванні обов'язкової освіти для дітей старшого дошкільного віку, запропоновано внести доповнення до ст. 53 Конституції України такого змісту: «Дошкільна освіта дітей старшого дошкільного віку є обов'язковою». Водночас, у Законі України «Про освіту» доцільно передбачити санкцію за порушення конституційного права на обов'язковий рівень освіти загалом (досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки).

15. Для удосконалення конституційно-правового статусу батьків (осіб, які їх замінюють), як учасників освітніх правовідносин, запропоновано статтю 60 Закону України «Про освіту» доповнити абзацом такого змісту: «Батьки або особи, які їх замінюють, мають переважне право на освіту та виховання своїх дітей».

16. Гарантії права на освіту автором поділено на загальні та юридичні. Останнім притаманні такі ознаки: вони є явищами правової дійсності; конкретизовані в нормативно-правових актах; реалізуються органами держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, учасниками освітнього процесу у межах повноважень для забезпечення права на освіту; об'єктом їх гарантування є право на освіту. Пропонується доповнити існуючу класифікацію юридичних гарантій права на освіту такими критеріями: правові форми діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів (правотворчі, правозастосовні, правотлумачні гарантії); онтологічний статус (гарантії сфери правосвідомості та гарантії матеріального світу); суб'єктивна сторона правової дійсності (правосвідомість, правова культура, правова доктрина); методи впливу на правову поведінку учасників освітнього процесу (правостимулюючі та правообмежувальні гарантії) та ін.

17. З метою розвитку гарантій права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду варто забезпечити: реальну автономію навчальних закладів; функціонування національних і незалежних структур оцінки якості освіти; академічну мобільність студентів і викладачів; реконструкцію, будівництво і модернізацію навчальних закладів та розвиток їх матеріально-технічної бази; впровадження багатоканального фінансування навчальних закладів; інтеграцію освіти, науки та виробництва; проведення державою, органами місцевого самоврядування, роботодавцями активної соціальної політики, спрямованої на оптимальне соціальне забезпечення осіб, які навчаються; належні умови для реалізації права на освіту особам з особливими освітніми потребами; втілення у суспільну свідомість ідеї про цінність людини, її прав і свобод, зокрема й права на освіту.

18. Провідна роль у забезпеченні права на освіту належить Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, місцевим органам управління освітою тощо.

Для підвищення ефективності гарантування права на освіту органами державної влади запропоновано:

1) статтю 3 Закону України «Про освіту» викласти в такій редакції:
«Стаття 3. Право на освіту. Державні гарантії права на освіту

1. Кожен має право на освіту.

2. Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

3. Держава гарантує доступність і безоплатність здобуття дошкільної, повної загальної середньої, професійної, вищої освіти в навчальних закладах державної і комунальної форм власності, а також здобуття освіти упродовж всього життя.

4. Кожен має право безоплатно здобувати вищу освіту в навчальних закладах державної і комунальної форм власності на конкурсній основі.

5. Право на освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також інших обставин.

6. Право на освіту забезпечується державою шляхом:

функціонування розгалуженої мережі навчальних закладів, наукових установ, баз проходження практик;

вільного вибору видів освіти та форм навчання;

здійснення соціального захисту осіб, які навчаються;

фінансування підготовки фахівців за рахунок видатків з державного і місцевих бюджетів;

створення умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.»;

2) у Законі України «Про освіту» закріпити норму про те, що Президент України є гарантом реалізації права на освіту (з огляду на досвід Республіки Білорусь);

3) визначити повноваження Кабінету Міністрів України як органу управління освітою шляхом доповнення Закону України «Про освіту» статтею

11¹ такого змісту: «Стаття. 11¹ Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері освіти

Кабінет Міністрів України у сфері освіти:

забезпечує проведення державної політики у сфері освіти;

гарантує доступність освіти;

забезпечує розробку та виконання загальнодержавних програм розвитку освіти;

вживає заходів щодо захисту права на освіту осіб, які навчаються;

видає у межах повноважень нормативно-правові акти з питань освіти;

вживає заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку освіти;

засновує премії та стипендії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення у сфері освіти та визначає порядок їх призначення;

забезпечує здійснення контролю за дотриманням законодавства про освіту;

здійснює інші повноваження у сфері освіти, передбачені законами України.»;

4) запровадити посаду Уповноваженого з прав людини у сфері освіти (освітнього омбудсмена) та визначити його права й обов'язки, порядок набуття та припинення повноважень, гарантії діяльності (досвід Республіки Австрії, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Російської Федерації та інших держав);

5) оптимізувати повноваження Міністерства освіти і науки України та здійснити їх перерозподіл між цим міністерством, місцевими органами управління освітою та навчальними закладами. При цьому варто розширити повноваження органів місцевого самоврядування у сфері освіти та забезпечити автономні права навчальним закладам;

6) у Законі України «Про освіту» передбачити окремий розділ «Контроль у сфері освіти», у якому визначити поняття контролю, його види, систему та повноваження органів, порядок здійснення (досвід Республіки Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Королівства Іспанії).

19. Для удосконалення здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів запропоновано до органів управління у сфері вищої освіти віднести центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти (ст. 12 Закону України «Про вищу освіту»), та доповнити ст. 13 цього закону частиною 2, яку викласти у такій редакції: «2. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти:

1) здійснює контроль за виконанням вищими навчальними закладами положень Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів у сфері вищої освіти;

2) вивчає роботу органів управління вищою освітою щодо реалізації ними державної політики у сфері вищої освіти, ефективності управління вищими навчальними закладами;

3) проводить комплексні перевірки вищих навчальних закладів, контролює проведення атестаційної експертизи та координує роботу, пов'язану з програмно-методичним забезпеченням атестації цих навчальних закладів;

4) здійснює планові заходи державного контролю в системі вищої освіти з періодичністю залежно від ступеня ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг;

5) здійснює інспектування вищих навчальних закладів з питань організації освітньої і науково-методичної роботи, використання науково-педагогічного потенціалу та матеріальних ресурсів, розвитку матеріально-технічної бази і соціальної сфери;

6) аналізує роботу вищих навчальних закладів щодо дотримання ними нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, дає оцінку відповідності їх діяльності стандартам вищої освіти, вносить пропозиції щодо усунення негативних і поширення позитивних тенденцій у розвитку вищої освіти;

7) своєчасно інформує органи управління вищою освітою про терміни і наслідки проведення перевірок підпорядкованих їм навчальних закладів, уживає необхідних заходів щодо усунення виявлених порушень і недоліків;

8) бере участь у підготовці і розгляді проектів рішень з питань реформування вищої освіти, прогнозування розвитку системи вищої освіти та її організаційно-правового забезпечення;

9) здійснює методичне керівництво і координацію роботи органів управління вищою освітою з питань організації і проведення контрольних заходів та атестації підпорядкованих їм навчальних закладів;

10) здійснює контроль за якістю підготовки осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;

11) вивчає стан організації виробничої практики здобувачів вищої освіти, працевлаштування випускників вищих навчальних закладів;

12) здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України. У зв'язку з цим частину другу – шосту статті 13 вважати відповідно третьою – сьомою.».

20. З метою підвищення ефективності захисту права на освіту громадськими об'єднаннями доцільно доповнити ст. 171 Кодексу адміністративного судочинства України в частині їх права на оскарження нормативно-правового акту органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших владних суб'єктів, якщо цей акт не застосовується до громадських об'єднань, але вони захищають права, свободи та законні інтереси осіб, щодо яких буде застосовано ці акти.

Крім того, запропоновано доповнити Закон України «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності» статтю 21¹ такого змісту: «Стаття 21¹. Повноваження профспілок, їх об'єднань щодо захисту прав осіб, які навчаються, та здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про освіту.

Профспілки, їх об'єднання:

захищають право на освіту та інші права осіб, які навчаються;

беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у сфері освіти, соціального захисту осіб, які навчаються;

погоджують проекти нормативно-правових актів, що містять права та обов'язки осіб, які навчаються;

вносять пропозиції органам державної влади, органам місцевого самоврядування щодо прийняття або внесення змін до нормативно-правових актів та усунення порушень чинних норм законодавства у сфері освіти;

створюють служби правової допомоги, громадські інспекції, комісії та затверджують положення про них;

здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про освіту, зокрема, щодо надання якісних освітніх послуг, соціальних пільг, виплати стипендій, створення безпечних і нешкідливих умов організації навчально-виховного процесу, належного медичного обслуговування, громадського харчування, культури та відпочинку, житлово-побутових умов осіб, які навчаються;

проводять незалежну експертизу умов організації освітнього процесу, проходження навчальних і виробничих практик;

вносять подання керівникам навчальних закладів, які є обов'язкові до розгляду, та одержують аргументовані відповіді на них.».

21. Ефективність захисту права на освіту значною мірою забезпечується системною діяльністю судів конституційної та загальної юрисдикції, а у випадку вичерпності всіх національних механізмів – Європейським Судом з прав людини. Правозахисна діяльність судів загальної юрисдикції потребує реформування, зокрема і в частині захисту права на освіту. З огляду на досвід Республіки Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Королівства Іспанії, Російської Федерації вказано на доцільність впровадження в Україні інституту конституційної скарги.

Гарантією права на освіту є правові позиції Європейського Суду з прав людини, зміст яких полягає у тому, що: а) право на освіту є базовим для розвитку інших прав; б) дискримінація у сфері освіти за будь-якими ознаками неприпустима; в) право на освіту передбачає доступ до навчальних закладів, якісну освіту та офіційне визнання здобутої освіти; г) у галузі освіти забезпечується плюралізм; д) захист права на освіту здійснюється у системному зв'язку з іншими фундаментальними правами; ж) при розгляді справ з питань освіти враховується особливість правового регулювання права на освіту на національному рівні та ситуація, що складається в конкретному випадку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Мельничук О. Ф. Право людини на освіту : [монографія] / Мельничук О. Ф. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2013. – 440 с.

Рецензії:

Мурашин О. Г. Актуальні дослідження права людини на освіту / О. Г. Мурашин // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки.

– К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 62. – С. 551–553.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Мельничук О. Ф. Поняття та особливості освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Юридична Україна. – 2010. – № 11. – С. 15–20.

3. Мельничук О. Ф. Правосуб'єктність особи, яка навчається, як учасника освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Юридична Україна. – 2010. – № 12. – С. 32–37.

4. Мельничук О. Ф. Право на освіту в контексті теорій праворозуміння / О. Ф. Мельничук // Право України. – 2011. – № 2. – С. 180–185.

5. Мельничук О. Ф. Освітні правовідносини: поняття, класифікація та особливості окремих видів / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 2. – С. 61–64.

6. Мельничук О. Ф. Поняття права на освіту в аспекті інтегративної юриспруденції / О. Ф. Мельничук // Юридична Україна. – 2011. – № 4. – С. 10–14.

7. Мельничук О. Ф. Поняття та види суб'єктів освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 51. – С. 48–54.

8. Мельничук О. Ф. Концептуальні ідеї права на освіту у політико-правовій думці Стародавньої Греції / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 5. – С. 3–6.

9. Мельничук О. Ф. Суб'єктивне право на освіту: поняття, структура, зміст / О. Ф. Мельничук // Юридична Україна. – 2011. – № 6. – С. 4–10.

10. Мельничук О. Ф. Право на освіту в системі прав людини і громадянина / О. Ф. Мельничук // Правничий вісник університету «Крок». – К. : Вищий навч. заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2011. – Вип. 8. – С. 16–22.

11. Мельничук О. Ф. Ознаки права людини на освіту: загальнотеоретичний аналіз / О. Ф. Мельничук // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НАУ «НАУ-друк», 2011. – № 2 (19). – С. 124–127.

12. Мельничук О. Ф. Захист права на освіту Конституційним Судом України / О. Ф. Мельничук // Адвокат. – 2011. – № 3. – С. 24–27.

13. Мельничук О. Ф. Правові засоби та способи захисту суб'єктивного права на освіту / О. Ф. Мельничук // Адвокат. – 2011. – № 4. – С. 23–27.

14. Мельничук О. Ф. Право людини на захист суб'єктивного права на освіту / О. Ф. Мельничук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 7. – С. 20–26.

15. Мельничук О. Ф. Роль громадських організацій у здійсненні захисту права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Адвокат. – 2011. – № 9. – С. 13–16.

16. Мельничук О. Ф. Захист права на освіту державно-громадськими органами управління освітою / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 6–9.

17. Мельничук О. Ф. Інститут омбудсмана в механізмі захисту права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 2. – С. 7–10.

18. Мельничук О. Ф. Реалізація права людини на освіту: сутність та механізм / О. Ф. Мельничук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 3. – С. 23–29.

19. Мельничук О. Ф. Принципи права в механізмі реалізації права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 5. – С. 44–51.

20. Мельничук О. Ф. Норма права в механізмі реалізації права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Публічне право. – 2012. – № 2. – С. 257–263.

21. Мельничук О. Ф. Об'єкти освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Митна справа. – 2012. – № 2 (80), ч. 2, кн. 1. – С. 28–33.

22. Мельничук О. Ф. Юридичні факти в механізмі реалізації права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – Вип. 55. – С. 40–45.

23. Мельничук О. Ф. Методологічні підходи та принципи дослідження права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 11. – С. 3–5.

24. Мельничук О. Ф. Юридичні гарантії права людини на освіту: загальнотеоретичний аналіз / О. Ф. Мельничук // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 1. – С. 68–71.

25. Мельничук О. Ф. Право людини на освіту : від природного до інтегративного праворозуміння / О. Ф. Мельничук // Альманах права. Свобода, рівність і гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 4. – С. 217–220.

26. Мельничук О. Ф. Забезпечення конституційного права на освіту: досвід Франції / О. Ф. Мельничук // Журнал східноєвропейського права. – 2014. – № 6. – С. 15–20.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичних наук:

27. Мельничук О. Ф. Идеи права человека на образование в мировой классической мысли Западной Европы XVII–XVIII вв. / О. Ф. Мельничук // Право и государство: теория и практика. – 2012. – № 12. – С. 40–43.

28. Мельничук О. Ф. Взаимосвязь между правами человека: на образование, жизнь и охрану здоровья (в контексте украинского законодательства) / О. Ф. Мельничук // Право и образование. – 2013. – № 1. – С. 47–52.

29. Мельничук О. Ф. Основные идеи права человека на образование в русской и украинской философско-правовой мысли XIX в. / О. Ф. Мельничук // Право и образование. – 2013. – № 2. – С. 27–32.

30. Мельничук О. Ф. Взаимосвязь между правами человека: на образование, достоинство и свободное развитие личности / О. Ф. Мельничук // Право бу. – 2013. – № 1. – С. 89–93.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

31. Мельничук О. Ф. Публічний та приватний інтереси в контексті забезпечення права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 116–121.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

32. Мельничук О. Ф. Суб'єкти правовідносин у сфері вищої освіти: теоретичні засади / О. Ф. Мельничук // Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів»], (м. Харків, 22–23 жовтня 2010 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2010. – С. 21–22.

33. Мельничук О. Ф. Особливості освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Проблеми становлення і розвитку правової системи України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 т. (м. Харків, 27–28 листопада 2010 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2010. – Т. 1. – С. 34–35.

34. Мельничук О. Ф. Особливості змісту суб'єктивного права на освіту / О. Ф. Мельничук // Сьомі юридичні читання: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 19–20 травня 2011 р.). – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 197–200.

35. Мельничук О. Ф. Місце права на освіту в системі прав людини і громадянина / О. Ф. Мельничук // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 29–30 квітня 2011 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2011. – С. 15–17.

36. Мельничук О. Ф. Співвідношення публічного і приватного інтересів у праві людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 т. (м. Харків, 25–26 березня 2011 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 1. – С. 16–18.

37. Мельничук О. Ф. Правові засоби захисту суб'єктивного права на освіту / О. Ф. Мельничук // Теоретико-практичні механізми розбудови правової держави: матеріали Всеукр. конф. науковців та практиків: у 2 ч. (м. Львів, 23–24 вересня 2011 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. – Ч. 1. – С. 87–88.

38. Мельничук О. Ф. Органи громадського самоврядування навчальних закладів у механізмі захисту права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2012 р.). – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2012. – С. 26–28.

39. Мельничук О. Ф. Практика Страсбурзького Суду як засіб захисту права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького : зб. наук. праць, 16 лютого 2012 р. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька [та ін.]. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2012. – С. 244–247.

40. Мельничук О. Ф. Співвідношення права на освіту та права на повагу до гідності / О. Ф. Мельничук // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : зб. тез доповідей на Наук. конф., присвяченій 15-річчю юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету, 20 квітня 2012 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 102–104.

41. Мельничук О. Ф. Співвідношення між правом на освіту і свободою творчості / О. Ф. Мельничук // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 травня 2012 р., м. Суми / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми : Тов. «Друкарський дім «ПАПРУС», 2012. – Ч. I. – С. 161–163.

42. Мельничук О. Ф. Методологічні підходи з дослідження права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Актуальні проблеми публічного та приватного права : тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 03 жовтня 2012 р. / за ред. В. М. Огаренка [та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 394–397.

43. Мельничук О. Ф. Освітня дієздатність особи, яка навчається / О. Ф. Мельничук // Восьмі юридичні читання : матеріали Міжнар. наук. конф., 10–11 жовтня 2012 р. / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 238–241.

44. Мельничук О. Ф. Економічні гарантії права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Європейська юридична освіта і наука : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: Ю. Л. Бошицький, Ф. Г. Ващук, О. В. Чернецька, О. М. Кашук. – К. : Вид-во «Ліра-К», 2012. – С. 43–45.

45. Мельничук О. Ф. Концепція права людини на освіту М. Драгоманова / О. Ф. Мельничук // Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 3 т. (м. Харків, 09–10 листопада 2012 р.). – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 1. – С. 27–28.

46. Мельничук О. Ф. Перспективна (позитивна) юридична відповідальність учасників освітніх правовідносин / О. Ф. Мельничук // Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. (м. Одеса, 16–17 листопада 2012 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. I. – С. 21–22.

47. Мельничук О. Ф. Взаємозв'язок права людини на освіту з правом на вільний розвиток особистості / О. Ф. Мельничук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, 30 листопада 2012 р. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 79–81.

48. Мельничук О. Ф. Концептуальні засади права людини на освіту в філософсько-правових вченнях України XVI–XVII ст. / О. Ф. Мельничук // Літописець : зб. тез за матеріалами Всеукр. наук.-практич. конф. [«Права людини: історія і сьогодення»], (м. Житомир, 06 грудня 2012 р.). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 5–7.

49. Мельничук О. Ф. Соотношение права на образование и жизнь / О. Ф. Мельничук // Развитие институциональной структуры правового государства в современных условиях : материалы Междунар. конф. (г. Санкт-Петербург, 23 февраля 2013 г.). – СПб. : Фонд развития юридической науки, 2013. – С. 48–49.

50. Мельничук О. Ф. Періодизація філософсько-правових поглядів мислителів Західної Європи та Америки щодо права людини на освіту / О. Ф. Мельничук // Формування правової держави в Україні : проблеми і перспективи : зб. тез доповідей на XV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 19 квітня 2013 р.). – Тернопіль : Видавничий центр «Вектор», 2013. – С. 33–35.

51. Мельничук О. Ф. Освітній кодекс України – шлях до удосконалення законодавства про освіту / О. Ф. Мельничук // Матеріали регіональної наук.-практ. конф. [«Право України: сучасний стан та перспективи розвитку»], (м. Вінниця, 30 травня 2014 р.). – Вінниця : ВНАУ, 2014. – С. 6–9.

52. Мельничук О. Ф. Автономія вищих навчальних закладів як гарантія реалізації конституційного права на освіту в Франції / О. Ф. Мельничук // *Ludske a občianske prava a slobody: mechanismus ich implementacie a ochrany v roznych odvetviach prava : zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie (Bratislava, 19–20 septembra 2014)*. – Bratislava : Paneuropska vysoka skola, 2014. – S. 216–218.

Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2015.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду, в процесі якого розв'язано теоретичні та практичні проблеми реалізації, захисту та охорони права на освіту, визначено наукові поняття та категорії за темою дослідження, вироблено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює право на освіту.

У дисертаційній роботі висвітлено генезу концептуальних засад права на освіту в західноєвропейській і вітчизняній правовій думці та встановлено її

періодизацію, особливості еволюції ідеї права на освіту в Україні у співвідношенні до західноєвропейських країн. Обґрунтовано теоретико-методологічні аспекти дослідження конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду. Аргументовано потребу впровадження європейського досвіду конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні та з'ясовано сутнісні і функціональні характеристики елементів його механізму. Охарактеризовано гарантії права на освіту та визначено шляхи їх подальшого розвитку з урахуванням європейського досвіду. Розкрито напрями модернізації конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні для посилення гарантування права на освіту з огляду на практику європейських країн.

Сформульовано науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо удосконалення конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду.

Ключові слова: право на освіту, методологія дослідження права на освіту, конституційно-правове забезпечення, механізм забезпечення, принципи права на освіту, законодавство про освіту, правовідносини у сфері освіти, суб'єкт права на освіту, гарантії права на освіту, досвід європейських країн.

Мельничук О. Ф. Конституционно-правовое обеспечение права на образование в Украине в контексте европейского опыта. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2015.

Диссертация является комплексным научным исследованием конституционно-правового обеспечения права на образование в Украине в контексте европейского опыта, в ходе которого решены теоретические и практические проблемы реализации, защиты и охраны права на образование, определены научные понятия и категории по теме исследования, разработаны предложения по совершенствованию действующего законодательства, регулирующего право на образование.

В диссертационной работе освещен генезис концептуальных основ права на образование в западноевропейской и отечественной правовой мысли и определена его периодизация, особенности эволюции идеи права на образование в Украине в соотношении с западноевропейскими странами.

Обоснованы теоретико-методологические аспекты исследования конституционно-правового обеспечения права на образование в Украине в контексте европейского опыта. Раскрыта сущность методологических принципов, подходов, методов данного исследования. Выявлена конституционная природа субъективного права на образование и его функциональное назначение. Осуществлен сравнительный анализ содержания права на образование в Украине и таких странах, как Республика Беларусь, Российская Федерация, Республика Австрия, Королевство Испания,

Федеративная Республика Германия, Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, Французская Республика, др. Научно обосновано место права на образование в системе конституционных прав и его соотношение с другими конституционными правами человека и гражданина.

Аргументирована необходимость внедрения европейского опыта конституционно-правового обеспечения права на образование в Украине и раскрыты сущностные и функциональные характеристики элементов его механизма. Акцентируется внимание на реализации, защите, охране права на образование. Раскрыт состав элементов механизма конституционно-правового обеспечения права на образование в Украине и освещены его стадии. Определена сущность принципов права на образование, установлена особенность норм права, регулирующих деятельность участников образовательного процесса. Подробно проанализировано законодательство Украины, Республики Беларусь, Российской Федерации, Республики Австрии, Королевства Испании, Федеративной Республики Германии, Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии, Французской Республики, обеспечивающее право на образование, и акцентируется внимание на конституционных нормах, гарантирующих указанное право. Особое внимание уделено выработке предложений по совершенствованию его правового регулирования. Научно обоснована сущность правоотношения, возникающего в сфере образования, как правового средства осуществления права на образование, охарактеризованы его состав и содержание.

Особое внимание уделено раскрытию гарантий права на образование и определению путей их дальнейшего развития с учетом европейского опыта. Осуществлена их классификация на общие и юридические. В системе юридических гарантий права на образование выделены образовательно-правовые как относительно самостоятельный их вид. Раскрыты направления модернизации конституционно-правового статуса органов государственной власти и институтов гражданского общества в Украине с целью усиления обеспечения права на образование в контексте европейского опыта. Раскрыта гарантийная деятельность главы государства, парламента, омбудсмана, правительства, государственных и общественных органов управления образованием, судов Украины и европейских государств, а также Европейского Суда по правам человека в механизме конституционно-правового обеспечения права на образование.

Сформулированы научно обоснованные выводы и предложения по совершенствованию конституционно-правового обеспечения права на образование в Украине в контексте европейского опыта.

Ключевые слова: право на образование, методология исследования права на образование, конституционно-правовое обеспечение, механизм обеспечения, принципы права на образование, законодательство об образовании, правоотношения в сфере образования, субъект права на образование, гарантии права на образование, опыт европейских стран.

Melnychuk O. F. Constitutionally-legal providing of the right on education in Ukraine in the context of the European experience. – On the right of the manuscript.

Thesis dissertation for the scientific degree of the doctor of legal sciences in the specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. The Institute of State and Law named after of V. M. Koretskyi of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis dissertation is a complex scientific research of the constitutionally-legal providing of the right on education in Ukraine in the context of the European experience, in the process of which the theoretical and practical problems of realization, protection and keeping of the right on education have been worked out, scientific concepts and categories of the research theme have been determined, suggestions of improving the current legislation, which regulates the right on education have been offered.

In the thesis dissertation the genesis of conceptual principles of the right on the education in West European and native legal mind are reflected and its division into periods are distinguished, the features of evolution of the right on education idea in Ukraine in correlation with West European countries'. The theoretically-methodological aspects of researching the constitutionally-legal providing of the right on education in Ukraine in the context of European experience have been grounded. The necessity of introducing the European experience of the constitutionally-legal providing of the right on education in Ukraine and the principle and functional descriptions of structural elements of its mechanism are viewed. The guarantees of the right on education are described and the ways of their further development are circled. The constitutionally-legal status of state power bodies and institutes of the civil society authorities in Ukraine in the context of the European countries' experience as direction of guaranteeing the right on education is analysed.

Scientifically reasonable conclusions and suggestions are set forth in relation to the improvement of the constitutionally-legal providing of the right on education in Ukraine in the context of the European experience.

Key words: right on education, methodology of the right on education research, constitutionally-legal providing, mechanism of providing, principles of the right on education, educational legislation, legal relationships in the field of education, legal subject in education, guarantees of the right on education, experience of the European countries.

Підписано до друку 10.09.2015 р.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Обл.-вид. арк. 1,9. Друк на різнографі.
Наклад 100 прим. Зам. № 7/09-2015.

Видавничий центр Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2552/28 від 04.04.2003 р.